

Transcendens

Ikke kun for buddhister

Simon Kristensen

Institut for Matematik
Aarhus Universitet

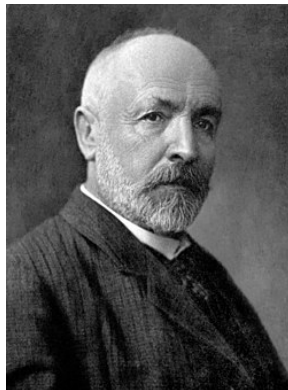
16. februar 2026

Outline

- 1 De første eksempler
- 2 I Liouvilles fodspor
- 3 Kan det egentlig bruges til noget?
- 4 Konkrete tal

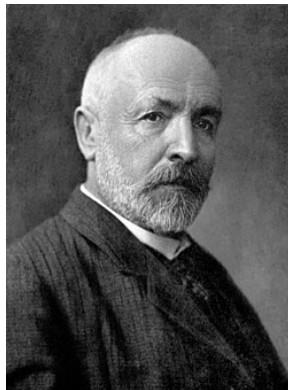
En ikke kronologisk historie

- Fra Analyse 1 ved vi, at der er tælleligt mange rationale tal, men overtælleligt mange reelle tal.

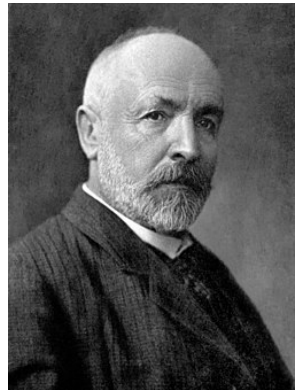
En ikke kronologisk historie

- Fra Analyse 1 ved vi, at der er tælleligt mange rationale tal, men overtælleligt mange reelle tal.
- Et eksempel på et irrationalt tal er $\sqrt{2}$.

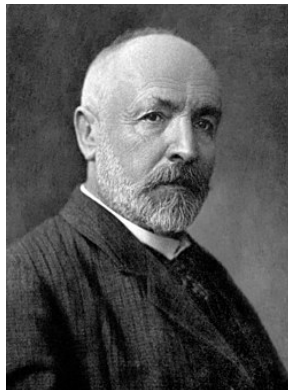
En ikke kronologisk historie

- Fra Analyse 1 ved vi, at der er tælleligt mange rationale tal, men overtælleligt mange reelle tal.
- Et eksempel på et irrationalt tal er $\sqrt{2}$.
- Men det er også et specielt tal! Det er **algebraisk**.

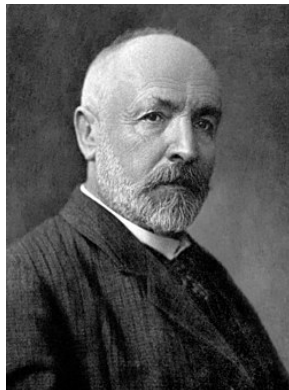
En ikke kronologisk historie

- Fra Analyse 1 ved vi, at der er tælleligt mange rationale tal, men overtælleligt mange reelle tal.
- Et eksempel på et irrationalt tal er $\sqrt{2}$.
- Men det er også et specielt tal! Det er **algebraisk**.
- Disse er rødder polynomier med heltalskoefficienter.

En ikke kronologisk historie

- Fra Analyse 1 ved vi, at der er tælleligt mange rationale tal, men overtælleligt mange reelle tal.
- Et eksempel på et irrationalt tal er $\sqrt{2}$.
- Men det er også et specielt tal! Det er **algebraisk**.
- Disse er rødder polynomier med heltalskoefficienter.
- Lad os lige på tavlen vise, at der ikke er forfærdeligt mange af dem.

Fra eksistens til konstruktion?

- Bare fordi noget findes i rigt mål, betyder ikke at det er nemt at konstruere.

Fra eksistens til konstruktion?

- Bare fordi noget findes i rigt mål, betyder ikke at det er nemt at konstruere.
- Et relateret eksempel er **normale tal**. Disse er tal, der har den forventede cifferfordeling til enhver base.

Fra eksistens til konstruktion?

- Bare fordi noget findes i rigt mål, betyder ikke at det er nemt at konstruere.
- Et relateret eksempel er **normale tal**. Disse er tal, der har den forventede cifferfordeling til enhver base.
- Næsten alle tal mht. Lebesgue-målet har denne egenskab, men de er overordentligt svære at konstruere eksempler på.

Liouville to the rescue

Sætning

Lad α være algebraisk, irrationalt og af grad lad $n \in \mathbb{N}_{\geq 2}$. Så findes en konstant $C(\alpha) > 0$ så at

$$\left| \alpha - \frac{p}{q} \right| \geq \frac{C(\alpha)}{q^n}$$

for alle rationale p/q .

Hvordan laver vi eksempler?

- Med Liouvilles Sætning i hånden kan vi lave eksempler på transcendente tal.

Hvordan laver vi eksempler?

- Med Liouvilles Sætning i hånden kan vi lave eksempler på transcendentale tal.
- Vi skal bygge noget, der har usædvanligt gode rationale approksimanter, så uligheden fra før ikke kan holde.

Hvordan laver vi eksempler?

- Med Liouvilles Sætning i hånden kan vi lave eksempler på transcendente tal.
- Vi skal bygge noget, der har usædvanligt gode rationale approksimanter, så uligheden fra før ikke kan holde.
- Det første eksempel i Liouvilles artikel er givet ved en kædebrøk. Det andet er

$$\ell = \sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{10^{n!}}.$$

Hvordan laver vi eksempler?

- Med Liouvilles Sætning i hånden kan vi lave eksempler på transcendente tal.
- Vi skal bygge noget, der har usædvanligt gode rationale approksimanter, så uligheden fra før ikke kan holde.
- Det første eksempel i Liouvilles artikel er givet ved en kædebrøk. Det andet er

$$\ell = \sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{10^{n!}}.$$

- Den tager vi også lige på tavlen.

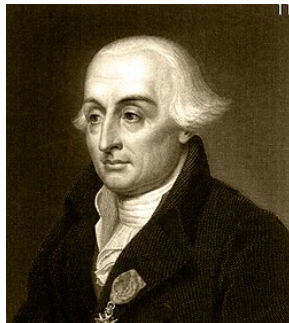
Outline

- 1 De første eksempler
- 2 I Liouvilles fodspor
- 3 Kan det egentlig bruges til noget?
- 4 Konkrete tal

Er det bedst muligt?

- Ethvert irrationalt tal har uendeligt mange approksimanter så at

$$\left| \alpha - \frac{p}{q} \right| < \frac{C(\alpha)}{q^2}.$$

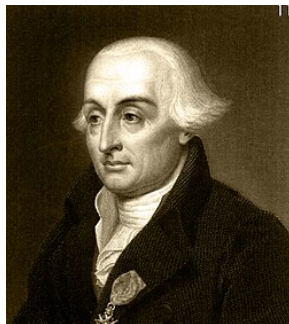

Er det bedst muligt?

- Ethvert irrationalt tal har uendeligt mange approksimanter så at

$$\left| \alpha - \frac{p}{q} \right| < \frac{C(\alpha)}{q^2}.$$

- Lagrange viste, at dette er bedst muligt for grad 2.

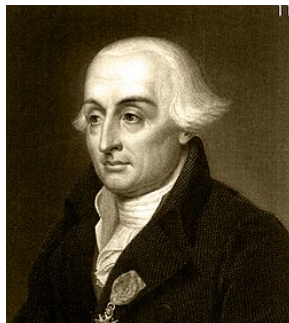

Er det bedst muligt?

- Ethvert irrationalt tal har uendeligt mange approksimanter så at

$$\left| \alpha - \frac{p}{q} \right| < \frac{C(\alpha)}{q^2}.$$

- Lagrange viste, at dette er bedst muligt for grad 2.
- For højere grad er der stadig plads..

Thues forbedring

Sætning

Lad α være algebraisk, irrationalt, og af grad $n \in \mathbb{N}_{\geq 2}$. Så findes en konstant $C(\alpha) > 0$ så at

$$\left| \alpha - \frac{p}{q} \right| \geq \frac{C(\alpha)}{q^{n/2+1}}$$

for alle rationale p/q .

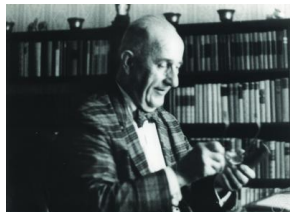
Siegels forbedring

Sætning

Lad α være algebraisk, irrationalt, og af grad $n \in \mathbb{N}_{\geq 2}$. Så findes en konstant $C(\alpha) > 0$ så at

$$\left| \alpha - \frac{p}{q} \right| \geq \frac{C(\alpha)}{q^{2\sqrt{n}}}$$

for alle rationale p/q .

Dysons forbedring

Sætning

Lad α være algebraisk, irrationalt, og af grad $n \in \mathbb{N}_{\geq 2}$. Så findes en konstant $C(\alpha) > 0$ så at

$$\left| \alpha - \frac{p}{q} \right| \geq \frac{C(\alpha)}{q^{\sqrt{2n}}}$$

for alle rationale p/q .

Gelfonds forbedring

Sætning

Lad α være algebraisk, irrationalt, og af grad $n \in \mathbb{N}_{\geq 2}$. Så findes en konstant $C(\alpha) > 0$ så at

$$\left| \alpha - \frac{p}{q} \right| \geq \frac{C(\alpha)}{q^{\sqrt{2n}}}$$

for alle rationale p/q .

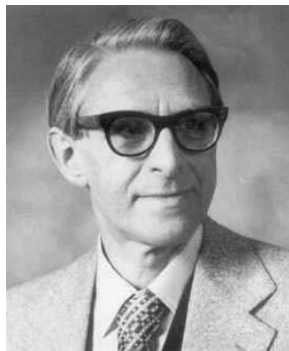
Og Roth gør arbejdet færdigt!

Sætning

Lad α være algebraisk og irrationalt, og lad varepsilon > 0 . Så findes en konstant $C(\alpha, \varepsilon) > 0$ så at

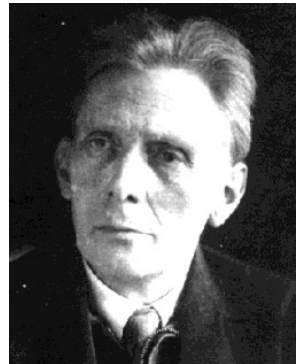
$$\left| \alpha - \frac{p}{q} \right| \geq \frac{C(\alpha, \varepsilon)}{q^{2+\varepsilon}}$$

for alle rationale p/q .

Eller gjorde han?

- En almindelig måde at lave formodninger på er at gætte på, at tal opfører sig på den typiske måde, med mindre det ikke er.

Eller gjorde han?

- En almindelig måde at lave formodninger på er at gætte på, at tal opfører sig på den typiske måde, med mindre det ikke er.
- Khintchine viste, at hvis $\psi(q)$ aftager og $\sum \psi(q) = \infty$, så er der uendeligt mange løsninger til

$$\left| \alpha - \frac{p}{q} \right| \geq \frac{\psi(q)}{q}$$

for næsten alle tal og omvendt ved konvergens.

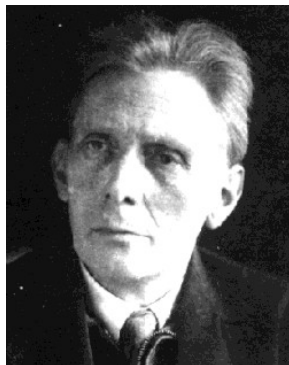
Eller gjorde han?

- En almindelig måde at lave formodninger på er at gætte på, at tal opfører sig på den typiske måde, med mindre det ikke er.
- Khintchine viste, at hvis $\psi(q)$ aftager og $\sum \psi(q) = \infty$, så er der uendeligt mange løsninger til

$$\left| \alpha - \frac{p}{q} \right| \geq \frac{\psi(q)}{q}$$

for næsten alle tal og omvendt ved konvergens.

- Der er rum for logaritmer! Men det er åbne problemer

Outline

- 1 De første eksempler
- 2 I Liouvilles fodspor
- 3 Kan det egentlig bruges til noget?
- 4 Konkrete tal

Diofantiske ligninger

- Thue var egentlig ligeglad med transcendens! Han ville gerne løse ligninger.

Diofantiske ligninger

- Thue var egentlig ligeglad med transcendens! Han ville gerne løse ligninger.
- Mere præcist var han interesseret i ligninger på formen

$$F(x, y) = m,$$

hvor x, y skal findes i $\mathbb{Z}$, $m \in \mathbb{Z}$ er fast og F er et **homogent, irreducibelt** polynomium med heltalskoefficienter.

Diofantiske ligninger

- Thue var egentlig ligeglad med transcendens! Han ville gerne løse ligninger.
- Mere præcist var han interesseret i ligninger på formen

$$F(x, y) = m,$$

hvor x, y skal findes i $\mathbb{Z}$, $m \in \mathbb{Z}$ er fast og F er et **homogent, irreducibelt** polynomium med heltalskoefficienter.

- Sådanne ligninger kaldes Thue-ligninger.

Diofantiske ligninger

- Thue var egentlig ligeglad med transcendens! Han ville gerne løse ligninger.
- Mere præcist var han interesseret i ligninger på formen

$$F(x, y) = m,$$

hvor x, y skal findes i $\mathbb{Z}$, $m \in \mathbb{Z}$ er fast og F er et **homogent, irreducibelt** polynomium med heltalskoefficienter.

- Sådanne ligninger kaldes Thue-ligninger.
- Han viste, at hvis graden er større end 2, så er der kun endeligt mange løsninger. Dette er bedst muligt.

Diofantiske ligninger

- Thue var egentlig ligeglad med transcendens! Han ville gerne løse ligninger.
- Mere præcist var han interesseret i ligninger på formen

$$F(x, y) = m,$$

hvor x, y skal findes i $\mathbb{Z}$, $m \in \mathbb{Z}$ er fast og F er et **homogent, irreducibelt** polynomium med heltalskoefficienter.

- Sådanne ligninger kaldes Thue-ligninger.
- Han viste, at hvis graden er større end 2, så er der kun endeligt mange løsninger. Dette er bedst muligt.
- Den tager vi lige på tavlen med udgangspunkt i Roth.

Konkrete ligninger?

- Enhver løsning skal være en god approksimant til et algebraisk tal.

Konkrete ligninger?

- Enhver løsning skal være en god approksimant til et algebraisk tal.
- Roth og venner siger, at der højst er endeligt mange af den slags, så vi skal jo bare finde dem.

Konkrete ligninger?

- Enhver løsning skal være en god approksimant til et algebraisk tal.
- Roth og venner siger, at der højst er endeligt mange af den slags, så vi skal jo bare finde dem.
- Uheldigvis giver beviserne kun en grænse på antallet af approksimanter, og den er astronomisk!

Konkrete ligninger?

- Enhver løsning skal være en god approksimant til et algebraisk tal.
- Roth og venner siger, at der højst er endeligt mange af den slags, så vi skal jo bare finde dem.
- Uheldigvis giver beviserne kun en grænse på antallet af approksimanter, og den er astronomisk!
- Faktiske Thue-ligninger har sjældent over 10 løsninger, så vi ved ikke, hvornår vi skal stoppe med at lede.

Konkrete ligninger?

- Enhver løsning skal være en god approksimant til et algebraisk tal.
- Roth og venner siger, at der højst er endeligt mange af den slags, så vi skal jo bare finde dem.
- Uheldigvis giver beviserne kun en grænse på antallet af approksimanter, og den er astronomisk!
- Faktiske Thue-ligninger har sjældent over 10 løsninger, så vi ved ikke, hvornår vi skal stoppe med at lede.
- Det problem kan vi vende tilbage til.

Outline

- 1 De første eksempler
- 2 I Liouvilles fodspor
- 3 Kan det egentlig bruges til noget?
- 4 Konkrete tal

Hvorfor er vi ikke glade endnu?

- De tidligere resultater tillod os at konstruere transcendentet tal i større og større mål. Og vi kunne anvende det til resultater om algebraiske tal.

Hvorfor er vi ikke glade endnu?

- De tidligere resultater tillod os at konstruere transcendentet tal i større og større mål. Og vi kunne anvende det til resultater om algebraiske tal.
- Men de er alle sammen lavet til formålet! Som regel er vi givet et tal først!

Hvorfor er vi ikke glade endnu?

- De tidligere resultater tillod os at konstruere transcendent tal i større og større mål. Og vi kunne anvende det til resultater om algebraiske tal.
- Men de er alle sammen lavet til formålet! Som regel er vi givet et tal først!
- Og så bliver det rigtig svært! Som analogi ved ingen, om π er normalt.

e er transcendent!

Sætning (Hermite)

Tallet e er et transcendent tal.

π er transcendent!

Sætning (Lindemann)

Tallet π er et transcendent tal.

Cirkelns kvadratur

- En af de klassiske udfordringer i konstruktion med passer og lineal er, givet en cirkel, at konstruere et kvadrat med samme areal.

Cirklens kvadratur

- En af de klassiske udfordringer i konstruktion med passer og lineal er, givet en cirkel, at konstruere et kvadrat med samme areal.
- Har vi med en enhedscirkel at gøre, er udfordringen at konstruere et liniestykke med længde $\sqrt{\pi}$, give at vi kender længden 1.

Cirkelns kvadratur

- En af de klassiske udfordringer i konstruktion med passer og lineal er, givet en cirkel, at konstruere et kvadrat med samme areal.
- Har vi med en enhedscirkel at gøre, er udfordringen at konstruere et liniestykke med længde $\sqrt{\pi}$, give at vi kender længden 1.
- Men vi kan kun lave kvadratiske udvidelser med passer og lineal, så da π er transcendent, kan det slet ikke lade sig gøre!

Riemanns ζ -funktion

- Mange konkrete tal er givet ved værdier af funktioner.

Riemanns ζ -funktion

- Mange konkrete tal er givet ved værdier af funktioner.
- Her er funktioner i familie med Riemanns ζ -funktion nok de vigtigste,

$$\zeta(s) = \sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{n^s}, \quad s > 1$$

Riemanns ζ -funktion

- Mange konkrete tal er givet ved værdier af funktioner.
- Her er funktioner i familie med Riemanns ζ -funktion nok de vigtigste,

$$\zeta(s) = \sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{n^s}, \quad s > 1$$

- Den kan udvides til $\mathbb{C} \setminus \{1\}$ og indeholder al information om fordelingen af primtal.

De lige værdier

- Euler viste, at

$$\zeta(2n) = (-1)^{n+1} \frac{B_{2n}(2\pi)^{2n}}{2(2n)!}.$$

De lige værdier

- Euler viste, at

$$\zeta(2n) = (-1)^{n+1} \frac{B_{2n}(2\pi)^{2n}}{2(2n)!}.$$

- Her er B_{2n} 'erne Bernoulli-tallene. De er rationale og kan findes som Taylor-koefficienterne for $t/(e^t - 1)$, udviklet omkring 0.

De lige værdier

- Euler viste, at

$$\zeta(2n) = (-1)^{n+1} \frac{B_{2n}(2\pi)^{2n}}{2(2n)!}.$$

- Her er B_{2n} 'erne Bernoulli-tallene. De er rationale og kan findes som Taylor-koefficienterne for $t/(e^t - 1)$, udviklet omkring 0.
- Da π er transcendent, er π^{2n} det også for alle n , så $\zeta(2n)$ er transcendent.

Hvad så med de ulige

- Ulige værdier er stadig et mysterium! Lad os starte med 1.

Hvad så med de ulige

- Ulige værdier er stadig et mysterium! Lad os starte med 1.
- Riemanns ζ -funktion er ikke defineret her, men det er Euler–Masceroni-konstanten,

$$\lim_{N \rightarrow \infty} \left(\sum_{n=1}^N \frac{1}{n} - \log(N) \right).$$

Hvad så med de ulige

- Ulige værdier er stadig et mysterium! Lad os starte med 1.
- Riemanns ζ -funktion er ikke defineret her, men det er Euler–Masceroni-konstanten,

$$\lim_{N \rightarrow \infty} \left(\sum_{n=1}^N \frac{1}{n} - \log(N) \right).$$

- Vi ved næsten intet om den! Ham på billedet lovede at opgive sit professorat i Oxford til fordel for den, der kunne vise, at den er irrational!

Hvad så med de ulige

- Apery viste, at $\zeta(3)$ ikke er rationalt.
Det var der meget storm om!

Hvad så med de ulige

- Apery viste, at $\zeta(3)$ ikke er rationalt. Det var der meget storm om!
- Men vi ved til dato ikke, om det er et transcendent tal!

Hvad så med de ulige

- Det bliver endnu mere pinligt for højere værdier af n !

Hvad så med de ulige

- Det bliver endnu mere pinligt for højere værdier af n !
- Vi ved, at der er uendeligt mange irrationale iblandt, men intet om transcendens.

Hvad så med de ulige

- Det bliver endnu mere pinligt for højere værdier af n !
- Vi ved, at der er uendeligt mange irrationale iblandt, men intet om transcendens.
- Det mest præcise resultat er nok Zudilins, der siger, at mindst et af $\zeta(5)$, $\zeta(7)$, $\zeta(9)$ og $\zeta(11)$ er irrationalt.

Lineære former

- Lad os vende tilbage til de klassiske resultater. Lindemann og Weierstrass kiggede på

$$\beta_1 e^{\alpha_1} + \cdots + \beta_n e^{\alpha_n}$$

Weierstrass

Lineære former

- Lad os vende tilbage til de klassiske resultater. Lindemann og Weierstrass kiggede på

$$\beta_1 e^{\alpha_1} + \dots + \beta_n e^{\alpha_n}$$

- De viste, at dette ikke er nul for α_i 'erne forskellige algebraiske og β_i 'erne algebraiske og ikke nul.

Weierstrass

Lineære former

- Lad os vende tilbage til de klassiske resultater. Lindemann og Weierstrass kiggede på

$$\beta_1 e^{\alpha_1} + \cdots + \beta_n e^{\alpha_n}$$

- De viste, at dette ikke er nul for α_i 'erne forskellige algebraiske og β_i 'erne algebraiske og ikke nul.
- Det følger let at såvel e , π og $\log(n)$ er transcendent (på tavlen).

Weierstrass

Mere beskidt undertøj

- Det følger imidlertid ikke, at $\pi \cdot e$ og $\pi + e$ er transcendent.

Mere beskidt undertøj

- Det følger imidlertid ikke, at $\pi \cdot e$ og $\pi + e$ er transcendent.
- Det bedste, jeg kan klare, er, at mindst én af dem er!

Mere beskidt undertøj

- Det følger imidlertid ikke, at $\pi \cdot e$ og $\pi + e$ er transcendent.
- Det bedste, jeg kan klare, er, at mindst én af dem er!
- Det er til gengæld nemt nok til tavlen!

Hilberts syvende problem

- Hilbert lavede en liste over 23 problemer, der var åbne i 1900. Syv er stadig åbne.

Hilberts syvende problem

- Hilbert lavede en liste over 23 problemer, der var åbne i 1900. Syv er stadig åbne.
- Det syvende problem var, om $2^{\sqrt{2}}$ er transcendent. Han formodede, at det var sværere end Riemann-hypotesen.

Hilberts syvende problem

- Hilbert lavede en liste over 23 problemer, der var åbne i 1900. Syv er stadig åbne.
- Det syvende problem var, om $2^{\sqrt{2}}$ er transcendent. Han formodede, at det var sværere end Riemann-hypotesen.
- En anden formulering opnås ved at tage logaritmen: For alle algebraiske α er

$$\sqrt{2} \log 2 + \log \alpha \neq 0$$

Gelfond–Schneider

- Gelfond og Schneider løste det dog ved at vise, at α^β er transcendent for α algebraisk og $\neq 0, 1$ og β algebraisk og irrationalt.

Gelfond–Schneider

- Gelfond og Schneider løste det dog ved at vise, at α^β er transcendent for α algebraisk og $\neq 0, 1$ og β algebraisk og irrationalt.
- Vi kan også tage logaritmer:

$$\beta_1 \log \alpha_1 + \beta_2 \log \alpha_2 \neq 0,$$

med mindre det oplagt er det.

Gelfond–Schneider

- Gelfond og Schneider løste det dog ved at vise, at α^β er transcendent for α algebraisk og $\neq 0, 1$ og β algebraisk og irrationalt.
- Vi kan også tage logaritmer:

$$\beta_1 \log \alpha_1 + \beta_2 \log \alpha_2 \neq 0,$$

med mindre det oplagt er det.

- Det er kun oplagt, når $\log \alpha_1 = \frac{p}{q} \log \alpha_2$.

Bakers resultat

- Alan Baker fik en Fields-medalje for at vise, at

$$\beta_1 \log \alpha_1 + \cdots + \beta_n \log \alpha_n \neq 0.$$

Bakers resultat

- Alan Baker fik en Fields-medalje for at vise, at

$$\beta_1 \log \alpha_1 + \cdots + \beta_n \log \alpha_n \neq 0.$$

- Faktisk viste han endda, at

$$\beta_0 + \beta_1 \log \alpha_1 + \cdots + \beta_n \log \alpha_n \neq 0.$$

Bakers resultat

- Alan Baker fik en Fields-medalje for at vise, at

$$\beta_1 \log \alpha_1 + \cdots + \beta_n \log \alpha_n \neq 0.$$

- Faktisk viste han endda, at

$$\beta_0 + \beta_1 \log \alpha_1 + \cdots + \beta_n \log \alpha_n \neq 0.$$

- Og tilmed at

$$|\beta_0 + \beta_1 \log \alpha_1 + \cdots + \beta_n \log \alpha_n| > H^{-C},$$

hvor alt kan regnes ud!

Tilbage til Thue-ligninger

- Bakers resultat kan bruges til at løse Thue-ligninger (på tavlen).

Tilbage til Thue-ligninger

- Bakers resultat kan bruges til at løse Thue-ligninger (på tavlen).
- Med lidt arbejde kan den effektive grænse omsættes til en grænse på løsningernes absolutværdi!

Tilbage til Thue-ligninger

- Bakers resultat kan bruges til at løse Thue-ligninger (på tavlen).
- Med lidt arbejde kan den effektive grænse omsættes til en grænse på løsningernes absolutværdi!
- Og så ved vi, hvornår vi skal stoppe med at lede!

Tilbage til Thue-ligninger

- Bakers resultat kan bruges til at løse Thue-ligninger (på tavlen).
- Med lidt arbejde kan den effektive grænse omsættes til en grænse på løsningernes absolutværdi!
- Og så ved vi, hvornår vi skal stoppe med at lede!
- Universet er nok gået under, inden vi er færdige, så der skal mere til, men alligevel. . .

Tak fordi I kom!